

ALISHER NAVOIY IJODIDAGI KICHIK JANRLARNI O'RGANISH TEXNOLOGIYALARI

Xamdamova Xanifaxon

Jizzax politexnika instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası,

PhD, v/b dotsent,

xamdamovaxanifa@gamil.com

Mardanov Rahim

Jizzax politexnika instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası, assistent

rahimmardanov9@gmail.com

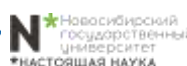
ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodidagi qit'a, tuyuq, farq kabi kichik janrlarni talabalarga o'rgatishda zamonaviy metodlar haqida so'z yuritiladi. Navoiy lirik merosi turkiy adabiyotimiz tarixidagi eng mukammal va betakror ijod namunalari. Ularni o'qib-o'rganish, ma'no-mohiyatini tushunishda bugungi kunda zamonaviy ta'lim texnologiyalari va interfaol metodlarga murojaat qilib, o'quvchiga yanada samarali yetkazib berish imkonini taminlaydi.

KA'LIT SO'ZLARI: Fard, qit'a, interfaol metodlar, zamonaviy texnologiyalar, pedagogik tahlil.

Yurtimizda mustaqil fikrli, bilimli, ijodkor va yaratuvchi shaxsni shakllantirishga, uning ma'naviyatini o'stirishga, aqliy va ruhiy kamolotini ta'minlashga jiddiy e'tibor qaratildi. Zotan, davlat va jamiyatni izlanuvchan, yaratuvchan, tashabbuskor, tafakkuri yuksak insonlarga rivojlantira olishi davlat qarorlari, hujjat va ko'rsatmalarida ham o'z aksini topdi.

Darhaqiqat, mustaqillik davri adabiy ta'limining yetakchi xususiyatlarini o'quvchi ma'naviyatini yuksaltirish, ijodkorning hayoti haqidagi ma'lumotlarni o'rgatish vositasida yoshlarda ham yaratuvchilik, bunyodkorlik xislatlarini tarkib toptirish, ularning mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirish, ijodkor shaxsiga xos namunaviy sifatlar ta'sirida o'quvchilarning ilmga, san'at va adabiyotga mehrini, hurmatini o'stirish; muayyan ijodkor ruhiyatini his qilish vositasida o'quvchilarni o'zga odamlar qalbini anglashga o'rgatish, o'zgaralar dardini anglashga yo'llash kabilar tashkil etdi. Adabiy asar va uning yaratuvchisini o'quvchi o'z tuyg'ulari, fikr-mulohazalari orqali tanishi va anglashi lozimligi yangilangan pedagogik tafakkur tamoyiliga aylandi. Chunki ana shunday yo'l bilangina san'at asarlariga nisbatan o'quvchilarning nuqtayi nazari, munosabati va muhabbatini shakllantirish mumkin.

Yangilangan pedagogik tafakkur tamoyillaridan yana biri ijodkorga yaratuvchi shaxs sifatida yondashish, ya'ni uning kimligi yoki qayerda tug'ilgani yo qaysi partiya a'zosi ekani emas, balki o'ziga xos badiiy tafakkurini, uslubi bilan mahoratini o'rgatib, so'z san'atkorining ijodkor shaxs sifatida badiiy tafakkur taraqqiyotida tutgan o'rnini belgilashga, yaratgan asarlari – badiiy kashfiyotining umumadabiy jarayondagi qadr-qimmatini baholashga erishish tashkil etadi. «Badiiy asar – xoh u lirika, xoh nasr, xoh drama bo'lsin – yozuvchining ijod mahsuli. Farzand ota-onasiga o'xshamasligi mumkin emas. Badiiy asar tahlil, talqin qilinganda, tabiiyki, yozuvchining ruhiy holati, kayfiyati hisobga olinadi. Uni biografik metod yoxud badiiy asarga yozuvchi holati nuqtai

nazaridan yondashish deyiladi», - deb yozadi adabiyotshunos A.Rasulov 1[*Rasulov A. Tanqid, talqin, baholash. –T.: Fan, 2006. – B.75*]. Ayni paytda har bir ijodkorning o‘ziga xos badiiy olami tomon o‘quvchini yetaklash, so‘z sehrini tuydirish, go‘zallik alomatlarini his qila oladigan, uni qadrlaydigan insonni voyaga yetkazish adabiy ta’limning bosh maqsad-muddaosi hisoblanadi. Oliy o‘quv yurtlarida o‘qitiladigan fanlar orasida adabiyot inson ma’naviy qiyofasini tashkil etadigan ruhiy holat, tushuncha, tasavvur, kayfiyat, orzu-umid, mayl va qiziqishlarni yuzaga keltirishning beqiyos imkoniyatlariga egaligi tufayli o‘quvchilarda ezgu ma’naviy sifatlarni shakllantirishda yetakchi mavqeda turadi. U o‘quvchilar ma’naviy dunyosini qaror toptirishning chegarasiz maydonidir. Bunga erishish uchun adabiyot o‘qitish jarayonida o‘rganiladigan badiiy asarning janri, tabiati, badiiy xususiyatlariga mos metod va usullar tanlanishi kerak bo‘ladi [Saribaeva M. *Alisher Navoiy epik asarlarini interfaol usullarda o‘rganish. -Toshkent: Adib, 2014.- B.20*].

Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etgan. Beaho asarlari, ular qa’riga nihon ma’nolar tufayli u hamon o‘zbek adabiyotining tengsiz namoyandasi, millatimizning g‘ururi bo‘lib kelmoqda. Buyuk so‘z san’atkorning lirikasi cheksiz ummon bo‘lsa, qo‘llangan badiiy vositalar, so‘z o‘yinlari, betakror tashbehlar duru gavharlar kabidir. “Xamsa” kabi yirik yuksak badiiy, “Mahbub ul-qulub”, “Munjojt”, “Vaqfiya”, “Majolis un-nafois” kabi tarbiyaviy ahamiyatga molik axloqiy asarlar fikrimiz dalilidir. Uzlüksiz ta’lim tizimida Navoiyning ko‘pgina asarlari qatori lirik merosini o‘rganishga ham muayyan dars soatlari ajratilgan. Bunda shoir devonlari, lirikasidagi asosiy janrlar, badiiy mahorati kabi masalalar tahlilga tortiladi. Shu devonda o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan majmuada Navoiyning 40 ta g‘azali, shuningdek, bir nechta ruboiy, qit’a, tuyuq, muxammas, tarjiband janriga mansub asarlari jamlangan.

Navoiy lirik merosi turkiy adabiyotimiz tarixidagi eng mukammal va betakror ijod namunalari. Ularni o‘qib-o‘rganish, ma’no-mohiyatini tushunishda bugungi kunda zamonaviy ta’lim texnologiyalari va interfaol metodlarga murojaat qilish maqsadga muvofiqdir.

Alisher Navoiy hayoti va ijodini o‘rganishda adabiy materiallarni kengroq o‘rganish imkonini beradiganda axborot texnologiyalaridan foydalanishga keng yo‘lga ochilmoqda. Shoir asarlarining elektron variantlari ham kitobxonlar va talabalarga havola qilinmoqda.

Elektron axborot ta’lim resursining asosiy tashkil etuvchilari quyidagilar:

1) Media fayllar. Audio, video materiallar. Mazkur blok dars mavzusini yorituvchi .mp3 formatidagi audiorolik, .swf yoki .avi formatidagi videoroliklar. Navoiy g‘azallarining ko‘pchiligi mashhur hofizlar tomonidan qo‘shiq qilib kuylangan. Ma’lumki, Alisher Navoiyning ko‘pgina g‘azallari mashhur hofizlar tomonidan qo‘shiq qilib kuylangan. “Qaro ko‘zum”, “Bo‘ldum sango”, “Kelmadi”, “Ey sabo...”, “Oshiq o‘ldum...”, “Qoshi yosinmu deyin...” va boshqa ko‘plab g‘azallarining qo‘shiqlari xalqimiz tomonidan sevib tinglanadi. Darsda shu qo‘shiqlarning audio variantlaridan foydalanish mumkin. O‘quvchilarga qo‘shiqni eshittirib, shu asosda bir necha savollar bilan murojaat qilish mumkin. Navoiyning ko‘pgina lirik she’rlari qatori ruboiy va qit’alari ham mashhur suhondonlar tomonidan ifodaki o‘qilgan. Ushbu she’rlarning audio variantlari eshittirilib, shu asosda o‘quvshiga topshiriqlar berilsa maqsadga muvofiqdir.

2) Fanni to‘ldiruvchi, o‘rganiladigan kurs doirasidagi qo‘shimcha ma’lumotlarni aks ettiruvchi ensiklopedik materiallar joylashtiriladi. Bunda shoir asarlarining turli xil nashrlarining elektron variantlari tavsiya etiladi. Navoiy asarlarining 10 jildligi, 20 jildliklari o‘quvchiga taqdim etiladi. Shuningdek, Navoiy asarlari bo‘yicha yaratilgan “Qomusiy lug‘at” tavsiya etiladi.

3) Fotogalereya, dars mavzusini to'ldiruvchi foto yoki fotokompozitsiyalar. Bunda shoirning turli davrlarga oid rasmlari o'z aksini topadi. Navoiyning turli davrlarda chizilgan rasmlari, kitoblariga ishlangan miniatyuralar namoyish etiladi.

4) Test. Navoiy hayoti va ijodiy faoliyati bo'yicha darslikda bilan o'quvchilarda bilimlarni sinab ko'rish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Navoiy hayoti va ijodi haqida albom tayyorlash, ularni kompyuterga kiritish va ulardan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Bu albomlarning yaxshi tomoni shundaki, ular illyustrativ materiallar bilan boyitilgan. Davr va adabiy muhit haqidagi, Navoiyning tarjimai holiga oid ma'lumotlar yoshlar adabiy tafakkurining o'sishida muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin o'qituvchi o'quvchiga elektron manbalarni o'qish uchun tavsiya etganda, ushbu manbaning kompyuter xotirasida yoki internet saytida bor-yo'qligini oldindan ko'rib, bilib olishi kerak. Metodist olim T.R.Niyazmetovanning "Adabiy ta'limda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish" degan maqolasida [*Niyazmetova T.R. Adabiy ta'limda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish // Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar. 1-qism. -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006. B. 6-10.*]

Avvalo, lirik asarlarni o'rganishda kompyuter va axborot-kommunikatsiya vositalarining qo'llanilishi, o'quvchilarning ular bilan bemalol ishlay olishlari uchun imkoniyatni kengaytiradi. Ya'ni o'quvchi lirik asarlar bilan bog'liq muammolarni ekranda ko'rish orqali aniq tasavvurga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, kompyuter orqali o'quvchiga yetkazilayotgan Navoiy she'riy matnini zarurat bo'lganida, qayta-qayta chaqirish va takrorlash imkoniyati ham bor. Bu narsa ayrim o'quvchilarda, guruh sharoitida ishlaganda kuzatiladigan iymonish kabi sifatning namoyon bo'lmasligini ta'minlaydi.

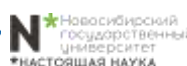
Uchinchidan, har bir professor-o'qituvchining o'zigagina xos bo'lgan tushuntirish uslubi, metodik yondashuvi mavjud. AKT vositalaridan foydalanish pedagogik jarayonlar ichidagi samarasiz uslubiyotlarga barham beradi. O'qituvchi Shoir she'rlarini ma'lum bir tizimga solib, o'quvchi uchun oson yo'llarini ishlab chiqadi. Bu esa o'quvchi tasavvurlarini kengaytiradi.

To'rtinchidan, Navoiy lirikasiga oid yangi axborotlarni uzatish texnologiyalari bilimlarni o'zida ifoda etib, unda sxemalar, rasmlar, jadvallar, grafik va diagrammalarga keng o'rin beriladi. Bu narsa yoshlarda obrazli xotirani jonlantirib, ularning eslab qolish qobiliyatini kuchaytirishi mumkin.

Beshinchidan, ushbu axborot vositalaridagi Navoiy she'rlari va ularga oid lug'atlarni fleshkaga yozib olish va ulardan zarur o'rinlarda foydalanish mumkin. Bu ham vaqtni, ham mablag'ni tejaydiki, yuzlab nusxalarda chop etilayotgan kitoblardan arzon bo'ladi.

Axborot texnologiyalarini ta'lim tizimiga tadbiiq etish o'quv jarayonining samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarni qo'llash shaxsiy kompyuterlar va axborot texnologiyalarinnig pedagogik dasturiy vositalari hamda multimedia vositalarining yaratilishi bilan bog'liqdir.

Bugungi kunda AKTlarining multimedia vositalarida o'quv materiallarini obrazli ko'rinishda ifodalash imkoniyati mavjud. Ma'lumotlarning matn ko'rinishida emas, balki obrazlar ko'rinishida taqdim etilishi bilim olish va fikrlashga ijobiy ta'sir qiladi. Obrazlar ko'rinishidagi o'quv materiallari matn ko'rinishidagiga nisbatan o'quvchi diqqatini tez jalb etishi bilan birga oson o'zlashtirishga ko'proq yordam beradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari an'anaviy o'qitish texnologiyasidan inson intellekti rivojlanishining yangi shoxobchasiga mos keladigan obrazli ko'rinishda ma'lumotlarni taqdim etishi, muloqot tillari bilan bog'liq muammolarni yechishga hamda jahondagi kommunikatsion jarayonlarning rivojlanishiga olib kelishi bilan ham farqlanishi mumkin.

O'quv materiallarini obrazlar ko'rinishida taqdim etish vositasida o'quvchilarning bilish jarayonga, jumladan, o'quv materiallarini qabul qilish, ma'nosini anglash, esda saqlash va takrorlash kabi jihatlarga ma'lum darajada ta'sir etish mumkin. Shuningdek, bu metodika o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlarini orttirishi bilan birga o'quv materialini ko'p kuch sarf qilmasdan

o'zlashtirishlariga erishtiradi. Buni an'anaviy o'qitish metodikasi bilan taqqoslaganda yaqqol ko'rinish mumkin.

An'anaviy o'qitish metodikasida o'quv materiallari matn va formulalar ko'rinishida berilib, uni namoyish qilish imkoniyati deyarli mavjud emas. Bunday ko'rinishda berilayotgan o'quv materiallarini o'zlashtirish asosan o'quvchi tomonidan ketma-ket ravishda qabul qilinadi, shu sababli ularni esda qoldirish va o'zlashtirish jarayoni sust kechadi.

O'quv materiallarini obrazli ko'rinishda taqdim etishda esa har xil ko'rinishdagi ranglar, harakat, ovoz kabi vositalar o'quvchilarning o'quv materiallarini qabul qilish qobiliyatini oshirishi bilan birga ularning berilayotgan

materiallarini tahlil qilish, taqqoslash hamda abstraktsiyalash kabi muhim sifatlarini rivojlantiradi. Endilikda o'qitishning bu jarayonini multimedialarni elektron nusxa ko'rinishida chop etishni taqozo etmoqda.

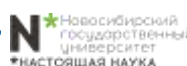
Shu o'rinda qayd etib o'tish kerakki, axborot uzatishning bu usuli tufayli buyuk davlat arbobi, shoir va mutaffakir Alisher Navoiyning ijodi hozirgi kunda dunyo miqyosida, jumladan, AQSH, Yevropa va Osiyo mamlakatlaridagi yirik ilmiy markazlarda katta e'tibor bilan o'rganilmoqda. Bu esa yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatadi. Shoirning g'azallari, sahnalashtirilgan va filmi ishlangan asarlarining imitatsion modelini yaratib, asarlar mazmunini ular orqali ochib berish yaxshi samara beradi.

Navoiy lirikasi, xususan, kichik janrdagi asarlarida xilma-xil timsollar qo'llanilib, ular orqali oshiq va ma'shuqaning turfa xil kechinmalari san'atkorona tasvirlanadi. Buni o'quvchilarga o'rgatishda slaydlar, jadvallar muhim o'rin tutadi.

Xullas, o'quvchi va talabalarga kompyuter va axborot texnologiyalari asosida zarur bilimlarni yetkazish ularning bu bilimlarini o'zlashtirish darajasini oshirishga yordam beradi. Ammo bugungi kunda ta'lim maskanlari AKT vositalari bilan yetarli darajada jihozlanmaganligi sababli ko'pincha ulardan o'rinni foydalanish imkoniga ega emasmiz. Bu esa mavjud audio, video va multimedia vositalarni fleshkadagina qolib ketishiga sabab bo'lmoqda. O'ylaymizki, bu muammolar yaqin yillarda bartaraf etiladi. Bu esa bizga adabiy ta'lim sifatini yanada yaxshilash uchun imkoniyatlarni kengaytiradi.

FOYALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Niyazmetova T.R. Adabiy ta'limda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish // Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar. 1-qism. -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006. B. 6-10.
2. Saribaeva M. Alisher Navoiy epik asarlarini interfaol usullarda o'rganish. -Toshkent: Adib, 2014.- B.20.

3. Metaforalization of Lexemas Specifically in the Doston" Rustamkhon" \\
G. Jumanazarova, K Hamdamova - International Journal of Social Science Research and ..., 2022
4. SPEAKING A FOREIGN LANGUAGE-AS A KEY TO FURTHER SELFIMPROVEMENT
\ X .Hamdamova - Конференции, 2021
5. "LAYLI VA MAJNUN" DOSTONIDA QOSID OBRAZINING O'ZIGA XOSLIGI \\
Mardanov Rahim G'aybulla o'g'li. *Journal of Advanced Research and Stability* Volume: 03 Issue: 02| feb-2023.

